

ТОМНЮК Т. Л.

к. е. н., доцент

Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

**ВЕКТОРИ ОПТИМІЗАЦІЇ СПРАВЛЯННЯ ОBOB'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ
З ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ**

Стаття присвячена дослідженню сучасних тенденцій в справлянні обов'язкових платежів з доходів фізичних осіб та виявленню механізмів їх трансформації у напрямку збалансування інтересів держави та суб'єктів господарювання. Продемонстровано рівень податку на доходи фізичних осіб та внесків на соціальне страхування відносно ВВП в Україні та країнах ЄС. Доведено, що вектори оптимізації механізмів справляння обов'язкових платежів з доходів фізичних осіб лежать у площині легалізації доходів та заробітної плати. Запропоновано зміни механізму адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та податку на доходи фізичних осіб, спрямовані на легалізацію доходів громадян України, поглиблення регулюючої функції податку на доходи фізичних осіб та удосконалення взаємодії платників податків (фізичних осіб) з податковими органами.

Ключові слова: доходи фізичних осіб, податок на доходи фізичних осіб, внески на соціальне страхування, оподаткування.

ТОМНЮК Т. Л.

к. э. н., доцент

Черновицкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета

**ВЕКТОРЫ ОПТИМИЗАЦИИ ВЗИМАНИЯ ОБЯЗАТЕЛЬНЫХ ПЛАТЕЖЕЙ
С ДОХОДОВ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ**

Статья посвящена исследованию современных тенденций во взимании обязательных платежей с доходов физических лиц и выявлению механизмов их трансформации в направлении сбалансирования интересов государства и субъектов хозяйствования. Продемонстрирован уровень налога на доходы физических лиц и взносов на социальное страхование относительно ВВП в Украине и странах ЕС. Доказано, что векторы оптимизации механизмов взимания обязательных платежей с доходов физических лиц лежат в плоскости легализации доходов и заработной платы. Предложены изменения механизма администрирования единого взноса на общеобязательное государственное социальное страхование и налога на доходы физических лиц, направленные на легализацию доходов граждан Украины, углубление регулирующей функции налога на доходы физических лиц и совершенствование взаимодействия налогоплательщиков (физических лиц) с налоговыми органами.

Ключевые слова: доходы физических лиц, налог на доходы физических лиц, взносы на социальное страхование, налогообложение.

TOMNYUK T. L.

candidate of economical sciences, associate professor

Chernivtsi Trade and Economics Institute of Kyiv National Trade and Economics University

**OPTIMIZATION VECTORS OF CHARGE OF COMPULSORY PAYMENTS
FROM INCOMES OF INDIVIDUALS**

This article is devoted to the research of the current trends in the collection of the compulsory payments imposed on individuals and to the revelation of the transformation mechanisms towards the interests balance of the state and economic entities. The level of the personal income tax and the social insurance contributions relative to GDP in Ukraine and the EU countries is presented. The author has proved that the optimization vectors of the charge of compulsory payments imposed on individuals underlie the legalization of income and wages. Changes for the single fee administration mechanism for compulsory to all state social insurance and personal income tax, aimed at the citizens' of Ukraine income legalization, extension of the guiding function of the income tax and improvement of the tax payers interaction - individuals and tax authorities - are suggested.

Keywords: individuals' income, personal income tax, social insurance contributions, taxation.

T_tomnyuk@mail.ru

Постановка проблеми. Побудова ефективних фінансових відносин між громадянами та державою у процесі формування централізованих фондів грошових коштів є визначальною умовою добробуту усього суспільства. З одного боку, сплата обов'язкових платежів до бюджетів та державних цільових фондів позбавляє громадян частини особистого доходу, знижуючи тим самим їх купівельну спроможність; з іншого – вилучені платежі є фінансовою основою для виконання державою функцій щодо забезпечення соціально-економічного зростання в країні. Таким чином, сплачені обов'язкові платежі повертаються до їх платників у вигляді суспільних послуг та благ, які відособлений індивід здебільшого неспроможний задовольнити без допомоги держави.

Фахові дослідження [1] показують, що у більшості економічно розвинутих країн основними носіями податкового тягаря виступають фізичні особи. Оскільки податкові системи економічно розвинутих країн зорієнтовані на оподаткування доходів громадян, в Україні теж посилюється увага до такого виду оподаткування.

Побудова механізмів справляння обов'язкових платежів з доходів громадян – питання актуальне для роботодавців (які виступають податковими агентами у процесі адміністрування податку на доходи фізичних осіб та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування), найманих працівників (які втрачають частину доходу в результаті утримання обов'язкових платежів роботодавцем) та фізичних осіб – суб'єктів господарювання, які оподатковуються за загальною системою (сплачують податок на доходи фізичних осіб та єдиний внесок з чистого доходу, отриманого від підприємницької діяльності).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам адміністрування податку на доходи фізичних осіб та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування присвячені праці багатьох видатних вітчизняних науковців, зокрема серед останніх досліджень варто відзначити праці О.М. Десятнюк [2], Д.В. Карамішева, Л.Є. Карамішевої [3], Н.С. Танклевської [4]. Проте відсутні роботи, які поєднують дослідження проблем адміністрування двох зазначених обов'язкових платежів, що дозволило б комплексно підійти до підвищення ефективності їх справляння.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасних тенденцій в справлянні обов'язкових платежів з доходів фізичних осіб та виявлення механізмів їх трансформації у напрямку збалансування інтересів держави та суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання пошуку шляхів ефективної побудови податкових відносин у сфері оподаткування доходів громадян на сучасному етапі економічного розвитку України є особливо гострим. Зазначимо, що в податковій системі України відбувся перехід від прогресивного оподаткування доходів громадян (ставка прибуткового податку була прогресивно зростаючою у межах від 10 до 40 %) до пропорційного оподаткування (з 2004 р. базова ставка податку з доходів фізичних осіб становила 13%, а з 2007 р. – 15%). У 2011 р. Податковим кодексом запроваджено слабку прогресію в оподаткуванні доходів фізичних осіб: 15% та 17% до частини доходу, яка перевищує 10 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої станом на 1 січня звітного року.

Рівень оподаткування податком на доходи фізичних осіб відносно ВВП в Україні у 2013 р. становив 5%. За цим показником Україна випереджає такі європейські країни, як Словаччину, Болгарію, Румунію, Литву, Чеську Республіку, Кіпр, Польщу, Грецію та Угорщину (табл. 1).

Як демонструють дані Єврокомісії [1], у більшості країн-членів ЄС існує доволі розгалужена прогресивна шкала ставок оподаткування доходів фізичних осіб. Тенденції із запровадження пропорційних ставок притаманні здебільшого країнам – новим членам ЄС (Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Румунія, Словачія, Чеська Республіка, Угорщина) (табл. 2).

Зазначимо, що ставки податку на доходи в Україні є доволі ліберальними у порівнянні з країнами ЄС. Проте у більшості країн Європейського союзу громадяни із невисокими доходами звільняються від прибуткового податку або ж сплачують його за найнижчими

ставками. Натомість основний тягар наповнення бюджету лягає на заможні верстви населення, для яких встановлена прогресивна шкала оподаткування.

Таблиця 1

Частка прибуткових податків з фізичних осіб у ВВП у країнах ЄС та Україні*

Країна	Частка, %	Країна	Частка, %
1. Словачія	2,5	14. Мальта	6,4
2. Болгарія	2,9	15. Іспанія	7,4
3. Румунія	3,3	16. Франція	7,9
4. Литва	3,5	17. Нідерланди	8,0
5. Чеська Республіка	3,7	18. Люксембург	8,3
6. Кіпр	4,2	19. Німеччина	8,4
7. Польща	4,5	20. Ірландія	9,2
8. Греція	4,7	21. Австрія	9,7
9. Угорщина	4,9	22. Об'єднане Королівство	10,1
10. Україна	5,0	23. Італія	11,5
11. Естонія	5,3	24. Бельгія	12,4
12. Латвія	5,6	25. Фінляндія	12,8
13. Словенія	5,6	26. Швеція	15,0
14. Португалія	6,1	27. Данія	24,3

* Складено за даними [1, 5, 6]

Таблиця 2

Ставки податку на доходи фізичних осіб у країнах ЄС та Україні*

Країна	Ставки	Країна	Ставки
Австрія	0–50%	Мальта	0–35%
Об'єднане Королівство	20–40%	Словенія	25–50%
Люксембург	0–40%	Швеція	20%, 25%
Данія	8–56,2%	Угорщина	16%
Ірландія	20–41%	Португалія	18%, 32%
Італія	23–43%	Болгарія	10%
Нідерланди	19,1–52%	Литва	15%
Німеччина	14–42%	Естонія	21%
Фінляндія	6,5–31,75%	Латвія	24%
Франція	0–45%	Польща	18%, 32%
Бельгія	25–50%	Румунія	16%
Кіпр	20–35%	Словачія	19%
Греція	22–42%	Чеська Республіка	15%
Іспанія	24,75–52%	Україна	15%, 17%

* базові ставки, складено за даними [1, 5]

У результаті еволюції податку на доходи фізичних осіб в Україні податкове навантаження на громадян, які не мають високих доходів, серйозно зросло (за рахунок збільшення мінімальної ставки з 10% до 15%), а навантаження на заможних громадян зменшилося в рази (за рахунок зменшення максимальної ставки із 40% до 17%). Така ситуація сприяє посиленню майнової нерівності, оскільки граничні втрати малозабезпечених громадян є значно більшими за втрати, спричинені оподаткуванням осіб з високим та середнім рівнем доходів. Таким чином, дотримуємось позиції необхідності поглиблення диференціації ставок податку на доходи фізичних осіб.

Враховуючи низький рівень мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні (станом на початок 2014 р. 1218 грн – близько 76 євро; для прикладу: в Румунії найнижчий рівень мінімальної заробітної плати серед країн ЄС – близько 192 євро, в Люксембурзі найвищий – 1921 євро [7]) вважаємо, що межа доходу, яка надає право на отримання податкової соціальної пільги, є надто низькою і потребує підвищення. Зокрема у Податковому кодексі вона визначена як сума, яка дорівнює сумі місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженої на 1,4 та округленої до найближчих 10 гривень [5]. Пропонуємо коефіцієнт «1,4» підвищити

до коефіцієнту «2» для розширення кола осіб, які матимуть право на податкову соціальну пільгу.

Дослідження рівня навантаження на заробітну плату та доходи громадян через сплату внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні та країнах Європейського Союзу демонструє досить високий рівень зазначеного показника в Україні у порівнянні з більшістю країн ЄС (табл. 3).

Таблиця 3

Рівень навантаження внесками на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в країнах ЄС та Україні*

Країна	Частка внесків на соціальне страхування відносно ВВП	Частка внесків на соціальне страхування, що сплачується роботодавцями, відносно ВВП	Частка внесків на соціальне страхування, що сплачується роботодавцями, відносно загальної величини внесків
1	2	3	4
1. Данія	1,0	0,1	10,0
2. Ірландія	5,0	3,5	70,0
3. Мальта	6,1	2,8	45,9
4. Об'єднане Королівство	6,7	3,9	58,2
5. Швеція	7,0	6,9	98,6
6. Болгарія	7,3	4,8	65,8
7. Латвія	8,6	6,3	73,3
8. Кіпр	8,7	5,9	67,8
9. Румунія	9,0	5,7	63,3
10. Португалія	9,3	5,3	57,0
11. Литва	9,8	7,3	74,5
12. Греція	10,6	4,8	45,3
13. Люксембург	11,1	4,8	43,2
14. Польща	11,5	4,7	40,9
15. Естонія	12,1	11,2	92,6
16. Іспанія	12,1	8,5	70,2
17. Словачія	12,3	6,6	53,7
18. Фінляндія	12,5	8,9	71,2
19. Україна	12,7	11,3	89,0
20. Угорщина	13,1	7,9	60,3
21. Італія	13,4	9,2	68,7
22. Бельгія	14,3	8,6	60,1
23. Австрія	14,6	6,8	46,6
24. Нідерланди	14,8	5,0	33,8
25. Словенія	15,0	5,7	38,0
26. Чеська Республіка	15,4	9,8	63,6
27. Німеччина	15,5	6,7	43,2
28. Франція	16,9	11,5	68,0

*Складено за даними [1, 6, 8]

Так, вищий рівень навантаження внесками на соціальне страхування у дев'яти країн-членів ЄС, нижчий – у вісімнадцяти.

В Україні механізм нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування передбачає сплату роботодавцем понад 1/3 суми витрат на оплату праці (залежно від класу професійного ризику діяльності). Аналогічно більше третини доходу повинен перерахувати на загальнообов'язкове державне соціальне страхування підприємець. Як свідчать проведені в табл. 2 розрахунки, роботодавці України забезпечують 89% мобілізованого державою єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. У країнах ЄС вищі показники лише в Естонії (92,6%) та Швеції (98,6%), причому у Швеції навантаження внесками на соціальне страхування майже вдвічі менше,

ніж в Україні. У більшості країн ЄС частка роботодавців у загальній сумі внеску коливається від 40 до 75 %.

Такий ступінь навантаження єдиним соціальним внеском є підставою до відходу в тінь ВВП в частині заробітної плати. Так, за експертними розрахунками податкових органів обсяг тіньового сектора в Україні оцінюється в 350 млрд грн на рік, з яких 170 млрд грн (48,6%) – зарплата в «конвертах» [9].

Таким чином, за даними податкових органів частка виплати лише нелегальної заробітної плати у загальному обсязі тіньового сектора України становить 48,6%. Обсяг тіньового сектора доходів громадян визначає рівень втрати держави від недоотримання обов'язкових платежів у вигляді податку на доходи фізичних осіб та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Враховуючи зазначене, зробимо висновок: в Україні проблема побудови оптимальних відносин у сфері оподаткування доходів громадян обумовлена не високим рівнем податкового навантаження податком на доходи фізичних осіб, а надмірним навантаженням єдиним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Напрями оптимізації відносин у сфері справляння обов'язкових платежів з доходів фізичних осіб – це збільшення легальної оподаткованої бази – доходів та заробітної плати. Передумовою легалізації доходів фізичних осіб є зниження рівня навантаження на дохід фізичної особи через справляння єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Одночасно механізм справляння єдиного соціального внеску потребує трансформації у контексті зміщення акцентів в обкладанні внеском з роботодавця на найманого працівника. Такий крок обумовить, в першу чергу, легалізацію заробітних плат, та як наслідок – зростання доходів держави від справляння податку на доходи фізичних осіб та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Ще однією проблемою у процесі оподаткування доходів громадян є надмірні витрати часу фізичних осіб на виконання своїх зобов'язань перед бюджетами та державними цільовими фондами. За висновками фахівців Світового банку найбільше витрат часу, пов'язаних зі справлянням обов'язкових платежів до бюджетів та фондів цільового призначення, належать саме податкам на працю (за підсумками 2012 р. – 192 год на рік). Перевершили Україну в цьому питанні Болівія (507 год), Бразилія (490 год), В'єтнам (336 год), Еквадор (306 год), Болгарія (256 год), Центральна Африканська Республіка (240 год), Венесуела (228 год), Чад (216 год) та деякі ін. Витрати часу на оподаткування праці у економічно розвинутих країнах значно менші, для прикладу в Німеччині такі витрати становлять 134 год на рік, у Японії – 140 год, у Франції – 80 год, США – 55 год, Об'єднаному Королівстві – 45 год [10].

Зниження трудомісткості процесів оподаткування праці в економічно розвинутих країнах, перш за все, слід пов'язати з підвищеним рівнем їх автоматизації, адже механізми оподаткування громадян завжди є досить складними. Зазначимо, що певні зрушення у цьому напрямку в Україні теж прослідковуються, зокрема з 2011 р. на зміну внескам на загальнообов'язкове державне соціальне страхування до чотирьох фондів (Пенсійного, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття та Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань) впроваджено механізм оподаткування єдиним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. З 1 жовтня 2013 р. функції щодо адміністрування єдиного внеску делеговано Міністерству доходів і зборів, що передбачає подання звітності з єдиного внеску в електронній формі. З 2013 року запроваджено новий сервіс «Заповнення декларації про майновий стан і доходи», який дає змогу громадянам та підприємцям заповнювати декларацію в електронному вигляді.

Разом з тим ще досить трудомістким залишається для платників податків – фізичних осіб – процес щорічного декларування доходів громадян. Так, обов'язковим є подання декларації про доходи і майновий стан громадянами, які отримували протягом року доходи

не від податкових агентів (тобто від нерезидента чи фізичної особи, яка не має статусу суб'єкта підприємницької діяльності або не є особою, яка здійснює незалежну професійну діяльність), іноземні доходи, доходи від здійснення операцій з інвестиційними активами (продаж цінних паперів, корпоративних прав та інше), від надання майна в оренду фізичним особам, доходи у вигляді вигравів у гральних закладах, спадщини чи подарунків, інші доходи, які не були оподатковані протягом року за місцем виплати доходу, але не є звільненими від оподаткування. Крім того, починаючи з 2013 року щодо декларування доходів фізичних осіб запроваджено нововведення щодо подання декларації громадянами, дохід яких виплачувався двома або більше податковими агентами, і при цьому загальна річна сума оподатковуваних доходів, нарахованих (виплачених, наданих) такими податковими агентами, перевищує сто двадцять розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного податкового року (за підсумками 2013 р. це 137640 грн).

На нашу думку, слід скасувати обов'язок подання декларації за видами доходів, які податковий орган у змозі самостійно відслідковувати (у результаті надання інформації податковими агентами чи іншими інстанціями, які фіксують отримання доходів громадянами). Це дозволить спростити документообіг, кількість відвідувань податкового органу фізичними особами, і, відповідно, витрати часу на оподаткування громадян в Україні.

Висновки. Таким чином, в Україні вектори підвищення ефективності побудови відносин між державою та суб'єктами господарювання у процесі справляння обов'язкових платежів з доходів громадян мають бути спрямовані на легалізацію доходів через зміну механізму справляння єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, поглиблення диференціації ставок податку на доходи фізичних осіб, підвищення межі доходу, яка надає право на отримання податкової соціальної пільги та спрощення процесу щорічного декларування доходів громадян.

Список використаних джерел

1. Taxation trends in the European Union: Data for the EU Member States Iceland and Norway. 2013 edition. European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/index_en.htm
2. Десятнюк О.М. Інновації податку на доходи фізичних осіб у контексті норм Податкового кодексу України / О.М. Десятнюк // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2012. – Т. 2. Вип. VIII. – С. 3–9.
3. Карамішев Д.В. Організаційно-правові засади забезпечення збору та обліку єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування / Д.В. Карамішев, Л.Є. Карамішева // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – № 2 (40). – С. 214–221.
4. Танклевська Н.С. Світовий досвід оподаткування доходів фізичних осіб / Н.С. Танклевська. // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Економічні науки. – 2013. – Т. 1. Вип. 1 (6). – С. 264–268.
5. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.47.11&nobreak=1>
6. Валовой внутренний продукт Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>
7. FedEE Review of minimum wage rates. FedEE (Federation of European Employers) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fedee.com/pay-job-evaluation/minimum-wage-rates/>
8. Звіт про нарахування, обчислення та сплату єдиного внеску за 2012 рік [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Пенсійного фонду України. – Режим доступу : http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=209995&cat_id=94750
9. Податківці пропонують подолати зарплати в конвертах "дебюрократизацією" [Електронний ресурс] / Прес-служба Міністерства доходів і зборів. – 17.01.13. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245973260

10. Paying Taxes 2013. The global picture. World Bank Group and PwC. November 21, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/reports/thematic-reports/paying-taxes/>
